

Черепюк А. М.

ПАМ'ЯТНИК ФЕЛІКСУ ДЗЕРЖИНСЬКОМУ НА БАНКОВІЙ ПЛОЩІ У ВАРШАВІ В ГРОМАДСЬКІЙ ДУМЦІ ТА В ПОЛІТИЦІ ДЕКОМУНІЗАЦІЇ

У статті здійснено комплексне дослідження історії встановлення, функціонування та демонтажу пам'ятника Феліксу Дзержинському, розташованого на Банковій площі у Варшаві, крізь призму суспільної думки, політики декомунізації та формування колективної пам'яті в Польщі. Монумент, встановлений у 1951 р., уособлював символічне закріплення радянського ідеологічного контролю над Польською Народною Республікою, репрезентуючи домінування комуністичної політики пам'яті. Знесення пам'ятника 17 листопада 1989 р. стало одним із перших публічних актів символічної відмови від комуністичної спадщини в Польщі та важливим етапом декомунізації публічного простору. Особливу увагу приділено аналізу суспільних настроїв, дискусій і суперечок, що супроводжували як існування монумента, так і його демонтаж. Дослідження ґрунтується на міждисциплінарному підході, зокрема аналізі публікацій польських медіа, наукових розвідок та офіційних документів, що відображають політичні та культурні контексти подій. Стаття висвітлює символічне значення знесення як колективного жесту протесту, спрямованого на відновлення національної ідентичності та утвердження нових підходів до політики пам'яті в умовах посткомуністичного транзиту. Інтеграція медійних наративів із концепціями історичної пам'яті та політики декомунізації дає можливість простежити еволюцію ставлення польського суспільства до радянської спадщини та окреслити тенденції меморіальної політики сучасної Польщі.

Ключові слова: декомунізація, Польська Народна Республіка, політика пам'яті, публічний простір, Інститут національної пам'яті.

Декомунізація як політичний і суспільний процес посідає особливе місце в посткомуністичних державах. Одним із важливих складників цих процесів стало знесення символів комуністичного минулого, зокрема пам'ятників, які були уособленням комуністичної ідеології у публічному просторі. У Польщі цей процес стартував ще в 1989 р., що ставить цю державу в авангарді порівняно з іншими країнами соціалістичного блоку і особливо з радянськими республіками. Початково цей процес мав стихійний характер, згодом — отримав правову базу. Пам'ятник Феліксу Дзержинському на одній з центральних площ Варшави, знесений восени 1989 р., ілюструє початковий етап декомунізації в Польщі.

У статті відтворено хронологію подій, що передували демонтажу пам'ятника Феліксу Дзержинському на Банковій площі у Варшаві, а також проаналізовано сам процес його знесення крізь призму суспільного сприйняття, відображеного в пресі. Особливу увагу приділено дослідженню соціальних, політичних і культурних наслідків, спричинених демонтажем цього

монумента. Знесення пам'ятника, що відбулося 17 листопада 1989 р., розглядається як початок процесу декомунізації в Польщі.

Джерела, які було використано при написанні роботи, слід поділити на декілька груп:

- публікації ЗМІ, зокрема загальнопольських газет *Gazeta Wyborcza* і *Rzeczpospolita*;
- публікації, прес-релізи Інституту національної пам'яті (ІНП).

Аналіз газетної інформації спирається на метод контент-аналізу з використанням кодування за ключовими словами. Пошук було проведено за такими словами: *Pomnik Feliksa Dzierżyńskiego, Plac Bankowy plac Feliksa Dzierżyńskiego*; додатково пошук проводили за датами подій.

Метою цієї статті є висвітлення суспільного сприйняття постаті Фелікса Дзержинського та символічного значення його пам'ятника, розташованого на Банковій площі у Варшаві, крізь призму медійних наративів. Особливий акцент зроблено на реконструкції суспільних дискусій, відображених у пресі, а також на виявленні змін у риторичі протягом процесу декомунізації. У дослідженні використано також наукові праці

польських і закордонних дослідників, присвячені декомунізації. Такий підхід дає змогу інтегрувати медійні дані з академічними концепціями та політикою історичної пам'яті і оцінити роль медіа у формуванні суспільного уявлення про декомунізаційні процеси, а також їхній вплив на політичний і культурний ландшафт Польщі.

Зважаючи на обсяг статті, було вирішено обмежитись зазначенням лише кількох публікацій, тематика яких найбільш наближена до предмета дослідження.

У дослідженні польської декомунізації публічного простору важливу роль відіграють праці Томаша Лешковича «Декомунізація по-польськи», Йоани Калужної «Декомунізація громадського простору в Польщі — контур проблеми», а також стаття Бартомія Ружицького «Декомунізація публічного простору в Польщі 1989–2016».

Дослідники, які вивчали декомунізацію загалом і декомунізацію публічного простору зокрема, акцентували увагу на значущості суспільної думки, яка відігравала вагомий роль у формуванні та реалізації політичних процесів. Йона Калужна зазначала, що після перших десяти років активної фази демонтажу комуністичних символів темпи цього процесу значно сповільнилися, однак він не припинився повністю. У подальшому усунення радянської символіки відбувалося більш поступово, набуваючи природного характеру¹. Для більш глибокого аналізу політичної системи Польщі значний інтерес становлять дослідження Анджея Пасцького, присвячені питанням референдумів і функціонуванню місцевого самоврядування. Його наукові праці є важливим внеском у розуміння внутрішніх процесів польської політики, особливо в контексті демократичних реформ і децентралізації влади.

Важливу роль у науковому аналізі декомунізації відіграє концептуалізація політики пам'яті. Віктор Заславський виокремлює дві основні тенденції в цьому процесі. Перша, ліберально-демократична, орієнтована на плюралізм і інтеграцію різних інтерпретацій минулого, тоді як друга, неонаціоналістична, акцентує увагу на героїчних і трагічних аспектах національної історії, що спрямовані на відновлення національної ідентичності через символічні акти пам'яті. Польський історик Філіп Мусял наголошує, що для держав, які відновили незалежність після розпаду радянського блоку, декомунізація стала важливим інструментом у процесі конструюван-

ня національної ідентичності². Вона охоплювала не лише усунення символів комуністичної епохи, а й переосмислення суспільного простору та історичних наративів, що сприяли створенню нових політичних і культурних орієнтирів.

Серед помітних епізодів польської декомунізації варто виокремити знесення пам'ятника Феліксу Дзержинському у Варшаві, яке, за словами історика Томаша Лешковича, стало каталізатором хвилі демонтажу пам'ятників комуністичного періоду по всій країні³, що став невід'ємною частиною складного процесу формування посткомуністичної національної ідентичності, спрямованого на перегляд історичної пам'яті та утвердження нових ціннісних орієнтирів у польському суспільстві. Лешкович наголошує, що ці символічні дії мали значний вплив на формування нової суспільної пам'яті, сприяючи очищенню публічного простору від спадщини старого режиму. Тож процес декомунізації в Польщі набув багатогранного характеру, поєднуючи символічні, політичні та культурні аспекти. Його реалізація мала на меті не лише розрив із тоталітарним минулим, а й створення нових підвалин для демократичного розвитку та національної консолідації.

Перш ніж перейти до безпосереднього аналізу громадської думки мешканців Варшави і Польщі в цілому щодо пам'ятника Феліксу Дзержинському на Банковій площі, доцільно здійснити короткий огляд біографічного шляху цього діяча.

Фелікс Дзержинський народився 11 вересня 1877 р. в Держиново (маєток роду Дзержинських за 15 км від міського селища Івенець Воложинського району Мінської області) у польській дворянській родині зі шляхетськими коренями. Під час навчання в гімназії у Вільнюсі захоплювався соціал-демократичними поглядами. З 1895 став членом Литовської соціал-демократичної партії. У Каунасі редагував нелегальний журнал *Robotnik Kowieński*. Тут у 1897 році його вперше заарештували. У наступні роки, аж до вибуху революції 1917 р., він шість разів потрапляв за ґрати і двічі був засланий до Сибіру. Під час одного із заслань познайомився зі Львом Троцьким. У 1900 році був одним із засновників Соціал-демократичної партії Королівства Польського і Литви (СДКПіЛ), марксистської партії. Перебуваючи в Берліні, був членом Закордонно-

¹ Joana Kałużna, "Dekomunizacja przestrzeni publicznej w Polsce — zarys problematyki," *Środkowoeuropejskie Studia Polityczne* (2018): 157.

² "Między symboliką niepodległościową a cieniem totalitaryzmu," *Przystanek Historia*, accessed March 2, 2022. <https://przystanekhistoria.pl/pa2/tematy/dekomunizacja/90254,Miedzy-symbolika-niepodleglosciowa-a-cieniem-totalitaryzmu.html>.

³ Histmag.org, "Dekomunizacja po polsku," accessed November 16, 2014. <https://histmag.org/Dekomunizacja-po-polsku-7309>.

го комітету СДКПіЛ. Під час Лютневої революції 1917 р. підтримував більшовиків. Він поїхав до Петрограда, де став одним із найближчих соратників Леніна і вступив до партії більшовиків. Переломним моментом у його політичній кар'єрі стало обрання у грудні 1917 р. головою Всеросійської надзвичайної комісії з боротьби з контрреволюцією, саботажем і спекуляцією (ЧК), яку згодом було перетворено на Державне політичне правління (ГПУ) та Об'єднане державне політичне правління (ОГПУ). Одночасно він обіймав посаду наркома внутрішніх справ. Під час громадянської війни в Росії став одним з ініціаторів червоного терору; його називали Залізним, або Кривавим, Феліксом.

Під час польсько-радянської війни був членом Військової ради під керівництвом Михайла Тухачевського, але передовсім — членом Тимчасового революційного комітету Польщі, створеного за наказом Леніна 23 липня 1920 р. в Смоленську — «уряду», який за планом більшовиків мав узяти повноту влади після переможного походу Червоної армії 1920 р. 30 липня у Білостоці Полревком випустив Маніфест до польського робочого народу міст і сіл *Manifest do polskiego ludu roboczego miast i wsi* (авторства Дзержинського). За три тижні Полревком разом із підрозділами Червоної армії поспіхом залишив місто і попрямував до Мінська. Фелікс Дзержинський помер від серцевого нападу 20 липня 1926 р. в Москві, під час засідання ЦК ВКП(б).

Фелікс Дзержинський був об'єктом ретельно організованого культу особистості в Радянському Союзі, де його зображали як невпинного прихильника комуністичних ідеалів і засновника чекістських інституцій. Цей культ, сформований за допомогою механізмів радянської пропаганди, мав на меті створити образ героя-революціонера, який утілював абсолютну відданість державі. Український історик Олександр Маєвський акцентував увагу на тому, як радянська пропаганда створювала позитивний архетип Фелікса Дзержинського як безстрашного, морально досконалого та відданого ідеалам комунізму діяча. Цей образ активно втілювався через портрети, кіноплакати, гасла, поетичні твори та дитячу агітацію, спрямовану на жовтент і піонерів. Мистецькі інтерпретації підкреслювали його рішучість і наставницьку роль у вихованні молоді. Часто образ Дзержинського представлений у символічних композиціях, що містять червоне тло, полум'я і революційну атрибутику. Його ім'я набуло символічного значення, яке проявлялося у назвах топонімів, техніки (наприклад,

фотоапарати «ФЕД» і арифмометри «Фелікс»), а також у маркуванні паровозів⁴.

Вплив цього культу виходив за межі СРСР і поширювався на Польську Народну Республіку (ПНР), частину радянського блоку. У цьому контексті Дзержинського представляли як «великого поляка», з метою інтеграції його постаті в польську історичну пам'ять і легітимізації радянського впливу. Його ім'я активно використовували в топоніміці та назвах установ, зокрема заводів, вулиць і шкіл, щоб підкреслити його значущість для історії та культури Польщі. Варшавська площа Дзержинського, розташована біля Палацу Мостовських, демонструє цю символічну взаємозалежність. Аналогічно до Луб'янської площі в Москві, цей простір уособлював роль репресивних структур у радянській системі, підкреслюючи спільну боротьбу поляків і росіян за соціалістичне майбутнє.

13 листопада 1950 р. Міністерство культури і мистецтв оголосило конкурс зі створення пам'ятника Ф. Дзержинському⁵. У конкурсі переміг проєкт Збігнева Дунаєвського. Пам'ятник було встановлено на Банковій площі, яка тоді мала назву Площа Дзержинського, у Варшаві 20 липня 1951 р., у 25-ту річницю смерті лідера більшовицької революції і напередодні свята Відродження, однієї з найголовніших знаменних дат Польської Народної Республіки, що мала на меті вшанувати день оголошення Маніфесту Польського комітету національного визволення. Вибір місця не був випадковим — саме на Банковій площі в 1905 р. відбулася першотравнева демонстрація, організована Соціал-демократичною партією Королівства Польського і Литви, на якій виступив товариш «Яцек» (підпільний псевдонім Дзержинського). Ця подія супроводжувалася масштабними урочистостями за участю вищого керівництва Польської об'єднаної робітничої партії та державних органів. На відкриття пам'ятника приїхала делегація на чолі з віце-прем'єр-міністром СРСР В'ячеславом Молотовим.

Збігнев Дунаєвський був відомим польським скульптором, навчався в Академії образотворчих мистецтв у Варшаві до Другої світової війни. Після війни він був учасником державних ініціатив зі вшанування революційних діячів комуніс-

⁴ О. Маєвський, «Фелікс Дзержинський — “перший чекіст” і “кривавий кат” крізь призму плакату і карикатури», *3 архіви ВУЧК, ГПУ, НКВД, КГБ* 1 (2020): 105–133, <http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0001162559>.

⁵ “30 lat temu rozebrano pomnik Feliksa Dzierżyńskiego. A co się stało z nim później?,” *Wyborcza*, accessed November 17, 2019, <https://warszawa.wyborcza.pl/warszawa/7,164950,25417584,30-lat-temu-rozebrano-pomnik-feliksa-dzierzynskiego-a-co-sie.html>.

тичного руху. В інтерв'ю тижневику *Przyjaźń*, який пропагував «польсько-радянську дружбу», скульптор зазначив: «Під час вивчення матеріалів про Дзержинського мене захопила атмосфера революційного романтизму, яка супроводжувала великого революціонера протягом усього його життя»⁶.

Упродовж існування Польської Народної Республіки пам'ятник засновнику Всеросійської надзвичайної комісії (ЧК) сприймали як символ чужої традиції, нав'язаної суспільству комуністами. Історичне і політичне значення цього пам'ятника неминуче викликало дискусії. Фелікс Дзержинський був символом репресій і терору радянського режиму, що поширювався і на Польщу. Його вшанування у столиці Польщі було свідомим нагадуванням про радянську гегемонію та обмеження суверенітету країни. Пам'ятник Дзержинському уособлював радянське домінування над Польщею в повоєнний період, починаючи з 1945 року. Для багатьох поляків він був нагадуванням про втрату національного суверенітету в умовах соціалістичного табору, підпорядкованого політичній волі Москви. Монумент був символом систематичного обмеження політичної автономії Польщі та її залежності від зовнішніх сил, що спричинило формування у суспільстві відчуття національно-го приниження й соціального тиску.

Постать Фелікса Дзержинського викликала особливу ворожість, оскільки діяльність структур, із ним пов'язаних, асоціювалася з масовими репресіями, політичним терором і широкомасштабними порушеннями прав людини. У польському контексті цей аспект набував особливої гостроти, адже радянські репресивні органи безпосередньо співпрацювали з комуністичною владою Польської Народної Республіки у переслідуванні громадян, які виступали проти тоталітарного режиму. Пам'ятник Дзержинському сприймався як матеріальне втілення несправедливості, що її зазнало польське суспільство від рук репресивного апарату.

Важливим аспектом символізму цього монумента було нагадування про трагічні події радянської окупації східних територій Польщі у 1939–1941 роках. У цей період відбувалися масові депортації, арешти та фізичне знищення польської політичної, культурної та військової еліти. Для багатьох поляків Фелікс Дзержинський, попри своє польське походження, був символом зради національних інтересів і причетності до радянської політики, спрямованої

на знищення польської національної ідентичності. Також знаковим є той факт, що на Банковій площі, поруч із самим пам'ятником, розташована будівля Палацу Мостовських, у якій свого часу розмішувалися правоохоронні структури.

У міру того, як у Польщі наростало невдоволення комуністичною владою, пам'ятник Дзержинському став місцем протестів проти радянської окупації, точкою зосередження народного гніву. Опозиційні активісти і представники антикомуністичного руху вважали його символом репресивного режиму. Траплялися випадки вандалізму, що ставали віддзеркаленням антирежимних настроїв у суспільстві.

Один із яскравих прикладів опору було зафіксовано 10 лютого 1982 р., через три місяці після запровадження воєнного стану, який поклав край карнавалові відносної свободи часів першої Солідарності: група підлітків підпалила пам'ятник у рамках акції «дрібного саботажу»⁷.

Зростання протестних настроїв серед населення після падіння комуністичного режиму в Польщі засвідчувало зміну політичного ландшафту, символізувало початок нового етапу в історії країни. А знесення пам'ятника Дзержинському стало символічним жестом, що відображав прагнення польського суспільства до свободи, відновлення національної гідності та суверенітету шляхом повалення комуністичної системи. Цей процес був важливим етапом у суспільно-політичній трансформації країни, спрямованій на подолання спадщини тоталітарного минулого та утвердження демократичних цінностей.

Під час знесення пам'ятника на площі зібралось багато людей, які стихійно долучились до демонтажу, що свідчило про глибоку народну підтримку ідеї зміни політичного устрою. Багато учасників акції забрали частини пам'ятника собі на згадку. За свідченнями очевидців для ЗМІ, люди, «озброївшись молотками, ... кинулися розбивати бетон, особливо голову. Відколоті частини взяли собі на пам'ять. Дзержинський втратив ніс, фрагменти волосся, бороди, шиї та накидки»⁸. Ця подія стала потужним виявом колективної пам'яті, що фіксувала момент переходу від авторитарного правління до демократичних перетворень, підкреслюючи значення громадянського активізму в процесі трансформації польського суспільства.

⁷ Patryk Pleskot, "Emil Barchański: Ostatnia ofiara Dzierżyńskiego?," *Biuletyn IPN* 2 (2016): 47–51.

⁸ "30 lat temu rozebrano pomnik Feliksa Dzierżyńskiego."

⁶ Ibid.

Аналіз публічних дискусій навколо демонтажу радянських пам'ятників дає змогу краще зрозуміти особливості національної політики пам'яті, її вплив на політичну культуру та суспільну згуртованість у посткомуністичних країнах Центрально-Східної Європи. Такі дискусії є не лише відображенням ставлення суспільства до власної історичної спадщини, а й відіграють ключову роль у формуванні політичних стратегій, спрямованих на консолідацію національної єдності. Дебати розгортаються в широкому суспільному контексті, де пам'ятники та меморіальні об'єкти виконують функцію не тільки історичних артефактів, а й інструментів політичної комунікації. Публічні обговорення навколо символів комуністичної епохи демонструють складний і багатовимірний вплив на сучасний соціально-політичний розвиток держави, відображаючи різні підходи до інтерпретації минулого та його ролі у формуванні національної ідентичності.

Ці дискусії висвітлюють суперечності між окремими суспільними групами, які можуть мати кардинально відмінні позиції щодо збереження або усунення пам'ятників, що символізують комуністичне минуле. Поляризація суспільної думки пояснюється не лише різними історичними наративами, що побутують у суспільстві, а й впливом політичних еліт, медіа та міжнародного контексту. Водночас дослідження цих процесів дає можливість простежити взаємодію державних інституцій, органів місцевого самоврядування та громадянського суспільства у розв'язанні питань, пов'язаних із політикою декомунізації та переосмисленням історичної пам'яті.

На прикладі пам'ятника Дзержинському можна простежити еволюцію суспільного сприйняття радянської спадщини в Польщі. Зокрема, у 1950-х роках цей монумент розглядали як невід'ємний елемент офіційної ідеології, що символізував владу комуністичного режиму, легітимізованого під впливом СРСР. Натомість його знесення у 1989 р. стало знаковою подією, яка втілювала прагнення польського суспільства до подолання комуністичного минулого та повернення до демократичних цінностей. Такі тенденції були характерні для посткомуністичних трансформацій у Центрально-Східній Європі, де декомунізація розглядалася не лише як елемент історичної політики, а й як важливий чинник демократичного розвитку держави.

Хоча Варшавська міська рада формально обґрунтувала демонтаж пам'ятника Дзержинському необхідністю будівництва лінії метрополіте-

ну (що почалося у цьому місці лише через понад десять років), цей крок мав значно глибше символічне значення, слугуючи індикатором політичних змін у країні та акцентуючи прагнення суспільства до відновлення національної ідентичності⁹. Польський історик Патрик Плєскот називав знесення пам'ятника Дзержинському найпотужнішим символом трансформації міського простору Варшави. Ця та інші подібні акції в країнах Східної Європи відображали загальноєвропейську тенденцію до демонтажу комуністичних символів, що набирала обертів після падіння «залізної завіси». У Польщі, Угорщині, Чехословаччині та Німеччині цей процес став важливим етапом політичної та культурної трансформації, спрямованої на звільнення від впливу радянської ідеології. У польському контексті демонтаж символів комунізму набув особливого значення, враховуючи історичну роль країни в боротьбі проти радянського домінування. Польський народ тривалий час прагнув досягти незалежності та суверенітету, і демонтаж комуністичних пам'ятників став частиною цього процесу.

Аналіз декомунізації як багатогранного політичного й суспільного феномену дозволяє глибше осмислити процеси трансформацій у посткомуністичних країнах, зокрема на прикладі Польщі.

Наприклад, демонтаж монумента Феліксу Дзержинському у Варшаві не лише мав практичний характер, а й набув символічного значення, яке сприяло формуванню нової суспільної ідентичності та дистанціюванню від спадщини тоталітарного минулого.

Дослідження громадської думки у Варшаві щодо пам'ятника Дзержинському дає можливість зрозуміти складну взаємодію між історичною пам'яттю, символікою радянського режиму та прагненням до демократичних змін. Монумент, який колись був символом радянського впливу й репресій, став об'єктом протестів і перетворився на уособлення народного спротиву.

Підсумовуючи, зазначимо, що знесення пам'ятника Дзержинському в 1989 р. стало однією з найважливіших подій початкового етапу декомунізації Польщі після падіння комуністичного режиму. Ця подія символізувала початок нового періоду в історії країни, коли Польща активно відмовлялася від спадщини ПНР. Пам'ятник, який раніше уособлював тоталітарну владу, поступово став місцем вандалізму та громадських протестів, що відображали загальний настрій польського суспільства, налаштованого на відновлення національної ідентичності.

⁹ Ibid.

Монумент Дзержинському перетворився на маркер соціально-політичних змін і став важливим елементом у процесі формування нових культурних і національних орієнтирів. Демонтаж цього пам'ятника слід розглядати не лише як фізичне усунення елементу комуністичної меморіальної спадщини, а й як вагомий суспільно-політичний акт, що відображав колективний запит на ревізію історичної пам'яті та формування нового символічного ландшафту, відповідно до демократичної системи та нової моделі національної ідентичності. У польському контексті знесення монумента набуло подвійного змісту: з одного боку, воно стало складовою ширшого процесу декомунізації, з іншого — символічним актом дистанціювання від радянського політичного та ідеологічного впливу. Пам'ятник Дзержинському уосо-

блював легітимацію комуністичного режиму та асоціювався із репресивною діяльністю органів державної безпеки, що формувало суспільне неприйняття його у міському просторі посткомуністичної Польщі. Його демонтаж став показовим прикладом трансформації політики пам'яті в урбаністичному контексті й засвідчив формування суспільного консенсусу щодо необхідності символічного подолання тоталітарного минулого. Отже, історію пам'ятника Феліксу Дзержинському на Банковій площі у Варшаві можемо розглядати як репрезентативний кейс, що ілюструє механізми переосмислення історичної пам'яті, символічного розриву з ідеологічним спадком комуністичного режиму та конструювання нової ідентичності на основі демократичних цінностей, європейських орієнтирів і національної гідності.

Bibliographic References

- Histmag.org. "Dekomunizacja po polsku." Accessed November 16, 2014. <https://histmag.org/Dekomunizacja-po-polsku-7309>.
- Jarosińska, Iwona. "Plac Bankowy i okolice." In *Geografia Słowackiego*, edited by Danuta Siwicka and Małgorzata Zielińska, 149–164. Warszawa: IBL PAN, 2012.
- Kałużna, Joanna. "Dekomunizacja przestrzeni publicznej w Polsce — zarys problematyki." *Środkowoeuropejskie Studia Polityczne* (2018): 157–171.
- Maievskyi, Oleksandr. "Feliks Dzerzhynskyi — 'pershyi chekist' i 'kryvavyi kat kriz pryzmu plakatu i karykatury.'" *Z arkhiviv VUCHK, HPU, NKVD, KHB* 1 (2020): 105–133.
- Przystanek Historia. "Między symboliką niepodległościową a cieniem totalitaryzmu." Accessed March 2, 2022. <https://przystanekhistoria.pl/pa2/tematy/dekomunizacja/90254,Miedzy-symbolika-niepodleglosciowa-a-cieniem-totalitaryzmu.html>.
- Pleskot, Patryk. "Emil Barchański: Ostatnia ofiara Dzierżyńskiego?" *Biuletyn IPN* 2 (2016): 47–51.
- Wyborcza.pl. "30 lat temu rozebrano pomnik Feliksa Dzierżyńskiego. A co się stało z nim później?" Accessed November 17, 2019. <https://warszawa.wyborcza.pl/warszawa/7,164950,25417584,30-lat-temu-rozebrano-pomnik-feliksa-dzierzynskiego-a-co-sie.html>.

A. Cherepiuk

THE MONUMENT TO FELIX DZERZHINSKY ON BANK SQUARE IN WARSAW IN PUBLIC OPINION AND THE POLITICS OF DECOMMUNIZATION

The article presents a comprehensive study of the history of the installation, functioning, and dismantling of the monument to Felix Dzerzhinsky, located on Bank Square in Warsaw, through the lens of public opinion, decommunization policies, and the formation of collective memory in Poland. Erected in 1951, the monument symbolized the ideological entrenchment of Soviet control over the Polish People's Republic, representing the dominance of communist memory politics. The dismantling of the monument on November 17, 1989, marked one of the first public acts of symbolic rejection of the communist legacy in Poland and constituted a significant stage in the decommunization of public space. Special attention is given to the analysis of public sentiments, debates, and controversies that accompanied both the monument's existence and its removal. The study employs an interdisciplinary approach, incorporating an analysis of Polish media publications, scholarly investigations, and official documents that reflect the political and cultural contexts of the events. The article highlights the symbolic significance of the dismantling as a collective gesture of protest aimed at reclaiming national identity and establishing new approaches to memory politics in the context of post-communist transition. The integration of media narratives with concepts of historical memory and decommunization policies enables the tracing of the evolution of Polish society's attitudes toward the Soviet legacy and outlines the trends in contemporary Poland's memorial policy.

Keywords: Decommunization, Polish People's Republic, memory politics, public space, Institute of National Remembrance.

Матеріал надійшов 09.03.2025

